

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Logos Hérakleita z Efesu

Jan Šafránek

2012

Jan Šafránek

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Logos Hérakleita z Efesu

Jan Šafránek

Vedoucí práce:

Mgr. Radim Kočandrlle, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

OBSAH.....	5
1 ÚVOD	1
2 TEORETICKÁ ČÁST	4
2.1 Začlenění celku	4
2.2 Hérakleitova kniha	8
2.3 Povaha textu.....	11
3 VÝKLADOVÁ ČÁST.....	14
3.1 Hérakleitův logos	14
3.2 Cesta k logu.....	16
3.3 Protiklady.....	26
3.4 Podoby logu	27
3.5 Logos a oheň.....	30
4 ZÁVĚR	34
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	36
RESUMÉ	38

1 ÚVOD

Hérakleitův spis se nám nezachoval v jeho původní podobě. Dostává se k nám jen skrze citace a parafráze antických a pozdně antických autorů. S tím vyvstává problém týkající se rozlišení pravdivých zlomků od pouhých napodobenin jeho díla. Je nutno uvědomit si, že každým rokem od Hérakleitova díla se pohled na svět i uvažování a logika lidí mění. Je tedy velmi těžké vcítit se do myšlenek tohoto autora, abychom nedosáhli vlastním přičiněním dezinterpretace v podobě moderního uvažování. Přes veškeré tyto nesnáze je však nutno žasnout nad skutečností, že se nám opravdu tak staré dílo povedlo zachovat. Mezi autory, kteří nejvíce odkazují na dílo Hérakleita, patří například Plútarchos, Kléméns Alexandrijský, Hippolytos, Díogenés Laertios, Stobaios, Aristotelés a Platón.¹

Cílem mé práce bude tedy pokus o objasnění a vysvětlení Hérakleitova *logu*, jakožto míry či principu, na základě kterého ve světě vše probíhá a plyne. Dále se pokusím o propojení jednotlivých částí dochovaného díla, na nichž lze prokázat celistvost díla a tak se vyhradit proti názoru, že se jedná o jakési výkřiky do tmy či pouhé útržky. Na základě zmíněné celistvosti pak představím strukturu a způsob Hérakleitova myšlení. V neposlední řadě se také pozastavím u problému týkajícího se Aritostelovy dezinterpretace Hérakleitova díla, či také jeho možné návaznosti na jiné autory.

Dílo tohoto autora se zabývá velmi významným a ústředním filozofickým pojmem, jímž je *logos*. Tento pojem označující řád světa, provázanost jednotlivých prvků běhu světa, jenž má prvopočátek v antickém mýtu. Tento pojem se často vyskytuje v opozici proti chaosu, jakožto neuspořádanému a nejasnému stavu. V neuspořádanosti se postupně rodí myšlenka kosmu, jakožto řádu celku, jenž je zcela harmonický a uspořádaný. Vyjádření onoho celku a rozumného řádu je *logos*.²

¹ CETL, J., HORÁK, P., HOŠEK, R., KUDRNA, J. Průvodce dějinami evropského myšlení. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. s. 47-48.

² KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 242.

Pojem *logos* je do dnes nejasně vymezeným, skrývajícím v sobě mnohost výkladů a značné temnosti. Dalo by se říci, že se pouze předkládají různé varianty výkladu daného pojmu. Možná i právě to je jedním z důvodů mé volby tohoto tématu, neboť není lepšího přičinění nežli objasnění něčeho co je stále skryto a tím pomoci jiným k nazření a pochopení tohoto pojmu i samotného *logu*.

Dalším z důvodů proč jsem si toto téma vybral, je aktuálnost tohoto problému. Vzhledem k vývoji lidského myšlení, již ne jeden autor upozorňoval na problém moderního uvažování. Ten spočívá ve snaze naleznout něco nového a tím tak z hlediska časové osy neustále objevovat nové a nové pravdy na úkor jiných. Člověk je součástí tohoto světa a ten i přes jeho samotný vývoj v sobě musí zachovávat cosi, o čem Hérakleitos hovoří. Vystává nám tedy otázka, zdali je možné aplikovat Hérakleitovo učení i na současnou dobu. Člověk žije ve společném světě, přičemž se soustřeďuje sám na sebe a svůj vlastní svět, do kterého se uzavírá. Podobá se tak slepému člověku, který se bezcílně pohybuje tímto světem. Je nutno, aby člověk procitl a začal opět vnímat svět kolem sebe, neboť jen tak lze uskutečnit smysl své existence. Porozumět okolnímu světu a tedy prostředí, ve kterém žije svůj život.

Ve své práci budu používat zejména interpretační a popisné metody, dále pak metody deskriptivní a kompilační. Pokusím se sestavit strukturu jednotlivých myšlenek a vytvořit z nich jednotnou formu, která bude odpovídat logice a uvažování charakteru autora i jeho díla. Práce se bude pohybovat ve dvou rovinách. První po informativní stránce z hlediska kontextu autorova života s jeho dílem, povahou díla, obtížnosti s výkladem jeho myšlení a vyjadřování. Druhá část bude navazovat na první tím, že se v ní budu zabývat samotným výkladem *logu* na zlomcích textu, jejich interpretací za pomoci výkladů relevantních autorů. Skrze samotné dílo nahlédneme na odraz teoretických znalostí, jenž bude obsahovat část první.

Vzhledem k tomu, že dochované dílo je v originále starořeckého a latinského jazyka, je nutno užívat překlady odborně přeložené. Při práci s tímto tématem budu užívat české překlady Z. Kratochvíla. Spolu s jeho překlady se zaměřím i na jeho výklady zlomků, dále pak výklady G. S. Krika, Ch. H. Kahna, E. Husseye, J. Patočky, F. Ch. Kessidyho atd. Tyto autory jsem si zvolil z toho důvodu, neboť jsou v tomto tématu

velmi přesní a užívají výkladu zlomků s opravdovým Hérakleitovským citem. Pro zmíněné důvody je ve své práci také budu i nejčastěji citovat a parafrázovat. Pro označování jednotlivých zlomků budu užívat edice Diels-Kranz, psáno ve zkratce DK. Číslo v označení představuje numerickou hodnotu přiřknutou Hérakleitově osobě.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Začlenění celku

Nežli v této práci přistoupím k dílu autora samotného, je více než vhodné nastínit situaci, která ve světě panovala během jeho působení. Vzhledem k tomu, že pravdy o Hérakleitově životě jsou mnohdy jen málo hodnověrné, je třeba čerpat z dochovaných zpráv a referátů, které přímo souvisí s jeho dílem.³

V největší míře píše o životě Hérakleita, Díogenes Laertios. Dochované referáty od tohoto autora však odmítá mnoho odborníků, mezi které se řadí například Charles. H. Kahn. Ten ho považuje spíše za tvůrce klamných údajů, jenž si vymyslel.⁴ Naproti tomu je nutno říci, že ačkoliv si mnoho údajů zřejmě vymyslel, či opsal. Vycházel nejspíše z anekdotické interpretace Hérakleitova díla, skrze které, lze i přes to získat určité procento pravdivých informací.⁵

Hérakleitos je považován za starořeckého, předsókratovského myslitele, žijícího někdy okolo roku 500 př. n. l.⁶ Ačkoliv tyto údaje mohou vyvolávat spory, užil jsem zde období obecně uznávané značným množstvím historiků.

Hérakleitos byl jak svým původem, tak i co se týká názorů, aristokratického myšlení, což se právě ve značné míře projevuje i na jeho způsobu vyjadřování.⁷ Velmi významnou událostí v jeho životě, která značně ovlivnila jeho dílo, byl odchod ze všech aristokratických funkcí, lidí, movitých statků a následné přebývání či rozjímání v blízkosti Arteminidiného chrámu. Tuto skutečnost také dokládá zlomek již zmíněného Diogena: „*Uchýlil se do svatyně Artemidy a hrál s dětmi v kostky; když ho pak Efesané obstoupili, vzkřikl na ně: Co se divíte, ničemové? Což není lepší dělat toto, než s vámi spravovat obec?...*“ (DK 22 A 1/3).

³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 235.

⁴ KAHN, CH. H. The art and thought of Heraclitus: An edition of the fragments with translation and commentary. 1st edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. s. 23.

⁵ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 14.

⁶ MALÁ ČESKOSLOVENSKÁ ENCYKLOPEDIE II. 1. vyd. Praha: Academia, 1985. s. 754.

⁷ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 235.

Pro Hérakleitovu dobu bylo velmi symbolické hledání výchozího bodu poznání v podobě prvopočátku, nazývaného také tendenčně pralátkou všeho jsoucího. Jeho předchůdci byli například Thalés z Milétu, Anaximandros z Milétu, Anaximenes z Milétu nebo také Xenofanés z Kolofónu.⁸

V návaznosti na zmíněné je nutno uvést, že v tomto případě se nejedná o žádnou materiální či fyzikální povahu oněch pralátek, nýbrž je zde kladen důraz na vlastnosti těchto prvků. Tato dezinterpretace byla způsobena Aristotelovým nedůsledným studiem učení Milétských filozofů, jež na základě jedné nalezené příčiny (nejspíše u Anaximandra) rozšířil svou teorii na ostatní myslitele, což dokonale posloužilo Aristotelovi jakožto důkaz jeho teorie čtyř příčin. Pohledem nazpět, přijít na skutečný výklad těchto autorů je dnes velmi obtížné, neboť právě oni se nám dochovali zejména skrze dílo Aristotela. Naopak v případě Hérakleita je však dílo zachováno mimo peripatetickou školu, čímž lze dosáhnout alternativy Aristotelova výkladu a tedy bližšímu dosáhnutí skutečnosti.⁹ Jak později uvidíme, nejedná se v Hérakleitově pojetí o oheň jakožto fyzický jev, nýbrž o jeho vlastnosti v podobě neustálých změn a proměn, jeho plápolání a přeskokování.¹⁰

Každý z výše zmíněných autorů přistupoval ke světu a věcem v něm do jisté míry jinak, nežli jakou cestu si zvolil Hérakleitos. Ten pojímal svět jako něco, co člověk sám zakouší ve své zkušenosti, nikoliv jako něčemu co by si sám člověk kolem sebe utvářel. Jeho základním obrazem je probuzení. Klade důraz na lidské vědomí a skrze společný prostor významů odkazuje k jednomu.¹¹ Vyděluje se z úkolu běžného filozofa tehdejší doby, jakožto objasnitelé skutečnosti, na základě výkladu své pravdy. Tu si Hérakleitos v žádném případě nenárokují, což nám dokládá skutečnost, že v jeho díle slovo „pravda“ ani nezazní. Jeho učení lze spíše chápat jako metoda k poznání a porozumění probíhajících cyklických změn ve světě.¹² Nevyvyšuje se nad ostatní svým výkladem, nýbrž představuje spíše pozici učitele, či rádce, který našel cestu k poznání

⁸ ASMUS, V. F. Antická filosofie. 1.vyd. Praha: Svoboda, 1986. s. 35.

⁹ KOČANDRLE, R. Aristoteles a Milétané. Aither. 2011, roč. 3, č. 5, s. 21-24.

¹⁰ HOBZA, P. Aristotelova numerická kategorizace předchůdců: Zdroje a důsledky. Aither. 2011, roč. 3, č. 5, s. 87-93.

¹¹ MACHOVEC, D. Dějiny antické filosofie. 1.vyd. Jinočany: H&H, 1993. s. 21-22.

¹² KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 80-82.

logu, jenž šíří dál. Princip *logu* je to co stojí nad ostatními, i nad samotným Hérakleitem. Apeluje na procitnutí, jež má vést k porozumění vždy platného *logu*.¹³

Nelze tvrdit, že by autor na nikoho nenavazoval. Cesta jakou se vydal je sice odlišná, avšak stále má základy v čemsi již tenkrát zřejmém. Skrze prohledání sebe samého postupuje k poznání světa. Tím by se mohlo zdát, že učení jiných autorů považuje za nehodnotné, nýbrž je nutno, aby člověk vycházel od sebe samého. Z. Kratochvíl ve své knize zastává názor, že: „Hérakleitos není pouhým posluchačem pouček, nýbrž odešel od společnosti a prohledal sebe sama za účelem vyššího poznání, *logu*.“¹⁴ Otázkou je, proč by potom ve svém díle vystupoval proti jiným autorům, vzhledem k bezpředmětnosti jejich výkladu. E. Rádl v tomto vysledoval jistou cestu k předcházejícímu. Podle jeho názoru navazuje na učení a minulost jemu předcházející už tím samotným faktem, že se opírá o výroky druhých a používá je tak k dokladu jeho vlastních myšlenek.¹⁵

Navzdory tehdejší autorům stojí za povšimnutí, že Hérakleitos nebyl ani ničím, co bychom nazvali jako „metafyzikem“ vykládající svět skrze jednoznačné kategorie a abstraktní pojmy. Hérakleitos byl filozofem, který velmi kladl důraz na zkušenost s naším světem. Byl velice blízko skutečnému životu, podílel se na něm a spoluprožíval ho.¹⁶ Kladl velký důraz na vztahy mezi jednotlivinami ke světu a jejich dynamičnost. Právě díky této zkušenosti Hérakleitos uchopil svět jako jednotu v rozmanitosti jedinečných věcí. To byl důvod, proč upustil od vyjadřování se v abstraktních kategoriích a přistoupil spíše k výkladu živých, smyslem vnímaných věcí. Nedokazoval, ale ukazoval.¹⁷

Hérakleitos není prvomyslitelem jakéhosi svého postupu, nýbrž pokračovatelem o trochu jiného pojetí staré tradice a její aplikace na náš vztah ke světu. V jeho případě se však nejedná o nahlédnutí do svého nitra v podobě emočních pocitů, stavů či cílů, jako tomu bylo u mnohých.¹⁸ Jedná se o postup, který je ve velké míře pro způsob

¹³ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Štekrová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 60-62.

¹⁴ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 19.

¹⁵ RÁDL, E. Dějiny filosofie I.: starověk a středověk. Reprint 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. s. 92.

¹⁶ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Štekrová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 60.

¹⁷ Tamtéž s. 56.

¹⁸ BOUZEK, J., KRATOCHVÍL, Z. Od mýtu k *logu*. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 1994. s. 118.

Hérakleitova myšlení ústřední. Toho si v jeho díle povšiml F. Ch. Kessidi¹⁹. Jde o vymezení sebe sama, tohoto světa a jeho vzájemného vztahu. Nevyskytuje se zde jiných autorit nežli nás a světa, žádná božská bytost, nic transcendentálního v tom není, jen my a svět. „*Tento svět, tyž pro všechny, nevytvořil žádný z bohů ani z lidí, ale vždy jest, byl a bude živým ohněm, vyměřené se rozněcujícím a hasnoucím podle svého vyměření*“ (DK 22 B 30).

Svět je světem každého z nás, není třeba vyhledávat jiných božských autorit nebo upínat se k jiným světům, když skrze tento „náš“ svět, lze najít odpovědi na naše otázky.²⁰ „*Bůh je den i noc, zima i léto, boj i mír, nasycení i hlad. Mění se právě ve směsi s kadidly, kdy bývá nazýván podle vůně každého z nich*“ (DK 22 B 67).

V následující kapitole se práce bude věnovat interpretačním potížím, kterými je Hérakleitovo dílo prostoupeno. Zaměříme se na problém, který potkal při interpretacích jak Aristotela, tak i mnohé další autory.

---

¹⁹ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Štekrová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985.

²⁰ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 86-87.

2.2 Hérakleitova kniha

Hérakleitos se snaží o výklad světa v jeho přirozenostech a nabádá tak k porozumění *logu*. Své dílo věnoval podle tradice ve prospěch bohyně Artemidy v jejím chrámu, do jehož azylu se prý po odchodu z veřejného náboženského a politického života uchýlil.²¹ S tímto vyvstávají dva problémy. Jednak zde panuje názor, jenž odmítá existenci uceleného díla, nýbrž pouhou sérii pečlivě formulovaných myšlenek.²² Tak je zde názor, že dílo je celistvé a jednotlivé výroky zcela důsledně odkazují na druhé.

Dle většiny autorů, na základě návaznosti a propojení jednotlivých zlomků, je vhodnější přiklonit se k existenci díla. Je však nutno si uvědomit, že toto dílo pak ale nemá žádný titul ani označení. Traduje se, že tehdejší doba opatřila tento spis titulem „O přírodě“ nebo také „O přirozenosti“. Bylo tomu však na základě domněnky, považující předsókratovské myslele za „badatele přírody“. O tomto označení nás informuje Diónés, jenž postupuje v duchu výše uvedeného aristotelovského omylu. Snad možná toto dílo nenese označení pro svou celkovou složitost a citlivost dané problematiky. Se zajímavým citem však hovoří o označení Z. Kratochvíl. Pokud je nutno tento spis nějakým názvem opatřit, pak je vhodné užít pojmu neutrálnějšího charakteru, jakým je například „Řeč“.²³

Z celého Hérakleitova spisu, který obsahoval přibližně 5 normostran souvislého textu, se nám dodnes zachovala jen část. Zachované zlomky dělíme na několik skupin. Písmenem „A“ označujeme referáty o jeho životě, díla a nauce. Písmenem „B“ jsou značeny obecně uznávané přímé zlomky. Poslední skupina nese označení písmenem „C“, jímž jsou značeny napodobeniny a falsa.²⁴

Nahlédneme-li na Hérakleitovo dílo, první čeho si lze povšimnout je zcela nelinearizovaná forma textu. Jeho dílo je často kryptické a do jisté míry odpovídající

²¹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 48.

²² KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 237.

²³ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 53.

²⁴ Tamtéž s. 48-51.

jeho přídomku „temný“. Je třeba věnovat dílu značnou pozornost, abychom dosáhli toho, co nám autor svou pozůstalostí chce sdělit. Pokud bychom přistupovali opačnou cestou, bez pomyslného vcítění do autorova myšlení a vyjadřování, mohlo by se nám lehce stát, že bychom dopadli podobně jako Platón či Aristoteles.²⁵ Aristoteles se vyjadřuje o Hérakleitovi v takovémto podání: „*Obecně řečeno, musí být to, co je napsáno, dobře čitelné a snadno pochopitelné, což je totéž. Věty, které nemají dost vazeb a které je nesnadné členit, jako ty Hérakleitovy, to postrádají. Neboť rozčlenit Hérakleitovy věty je obtížný úkol, poněvadž bývá nejasno, k čemu co náleží, zda k tomu, co následuje, či k tomu, co předchází. Tak například hned na začátku jeho spisu praví: „Vůči řeči platné vždy nechápaví jsou lidé.“ Je totiž nejasno, k čemu se vztahuje slůvko „vždy“ a jak členit“ (DK 22 A 4/1).*

Tato dezinterpretace byla důsledkem nedbalé práce s Hérakleitovým dílem.²⁶ Při nahlédnutí na tento referát v kontextu správného Hérakleitovského uvažování je možná četnost výkladů. Je však nutno uvědomit si, že Hérakleitos volí svá slova s velkou pečlivostí a citem. Jeho slovo je vždy osou symetrie toho, o čem se mluví a slova předcházející a slova následující.²⁷ Jeho slova nejsou volena nahodile, nýbrž s citem odpovídajícímu problematice. Blíže se k tomuto zlomku a zmíněné problematice bude práce ještě věnovat ve výkladové části.

Aristoteles a Platón nebyli jedinými, kdo dezinterpretoval Hérakleitovo dílo. Učinil tak i Theofrastos nebo Stoikové. Theofrastos vycházel z Aristotelova pojetí, a tedy navazoval na již dezinterpretovaný text. Naproti tomu Stoikové Hérakleita pojali alespoň i z kladného hlediska. V jistých ohledech rozvinuli jeho myšlenky věrným způsobem. Například jeho myšlenky týkající se ideálu jakožto života v souladu s přírodou se jím stal vzorem.²⁸

²⁵ Tamtéž s. 62.

²⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 238.

²⁷ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 64.

²⁸ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 238.

V následující kapitole se práce bude věnovat obtížnosti interpretace Hérakleita a jeho díla. Zaměříme se na zvláštnosti jeho vyjadřovacího aparátu, jenž je pro něho tak podstatné.

2.3 Povaha textu

Povaha Hérakleitova textu není nikterak běžná, s níž se můžeme setkat u středověkých či novověkých spisů. Lze konstatovat, že diskurs, jenž ve svém díle užívá je pro něho zcela charakterizující.²⁹ Pomocí svých metafor představuje jednotu věcí v tomto světě a odkazuje na cestu k Jednomu.

Nyní v práci přistoupíme k velmi charakteristickému znaku pro Hérakleita a tím je jeho řeč. Způsob, jakým píše, je velmi odlišný coby do tehdejšího charakteru, tak i filozofického prostředí. Na tuto skutečnost upozornil Ch. H. Kahn, který na tento aspekt Hérakleitova díla klade velký důraz. Upozorňuje na důležitost jeho jazykové stránky, neboť by skrze nepřilíšnou pozornost mohlo dojít k dezinterpretaci jeho výroku. V duchu tohoto názoru, lze tedy vysledováním jazykové formy Hérakleita dosáhnout určitého odhalení vztahu jazyka a jednoty světa.³⁰

Věnujme se tedy na okamžik lingvistickým prvkům, kterými je Hérakleitova řeč prostoupena a s nimiž bychom se mohli při výkladu setkat. První z věcí, které si na jeho díle lze povšimnout, je absence užívání neologismů. „Tento fakt je velmi zvláštní vzhledem tomu, jak je filozofie sama o sobě bohatá na veškerá jsoucna, bytí a bytností. Právě tím se Hérakleitos ve značné míře odlišuje od svých kolegů, jakým byl zmíněný Empedoklés, přezdívaný také „mistrem poezie“ mezi předsókratiky. Tato poezie tvořila verše naopak plné neologismů.“³¹ Cesta, kterou se Hérakleitos vydal se zdá spíše cestou přirozeného jazyka, založeného jednoduchosti a výstižnosti, nikoli utvářením slov nových jako je tomu mnohdy dnes.

S tím souvisí i Hérakleitův cit pro vyjadřování, jenž byl již zmíněn. Důvtip s jakým je schopen volit ta správná slova pro danou skutečnost. Neužívá žádných veršovaných formulací, jak bylo v tehdejší době obvyklé, nýbrž vyjadřuje se spíše stroze až skoro tvrdě a přímo k věci.³² Naproti tomu si lze povšimnout, že v některých

²⁹ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 238-239.

³⁰ KAHN, CH. H. A new look at Heraclitus, s. 189 - 193.

³¹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 59.

³² Tamtéž s. 66.

případech je Hérakleitos naopak přespříliš hravý, zejména přistupuje-li k problematice s připodobňováním slov podle jejich zvuku, který občas vyhraňuje až do aliterace.³³ Jako příklad uvedu tento zlomek „*Život je dítě, které si hraje, hraje s kostkami...*“ (DK 22 B 52).

Hérakleitos pracuje s jazykem tak hravě, až zasahuje do etymologie, která v jeho podání přerůstá v někdy až směšné asociace zvláštních schválností jazyka. Ukázkový příklad je ve zlomku DK 22 B 48, kdy ve slově *luk*, který je řecky homonymickým s výrazem pro život, ačkoliv tento nástroj přináší smrt.³⁴ Bohužel však výše zmíněné formy aliterace i etymologie nelze do českého jazyka přeložit ve stejném duchu a tedy nevyzní s takovým citem, jak je tomu u řeckého či latinského originálu.

Mezi další charakteristické znaky Hérakleitovy řeči patří forma syntaktického prostředku zvaný chiasmus. Tento prostředek nebyl záležitostí pouze Hérakleita, nýbrž další z rysů charakteristickým předsókratovské linie. Můžeme si ho povšimnout například v dílech Empedokla, Aischyla či Sofokla. „Pod pojmem chiasmus vidíme stylistickou figuru, která je odvozena z tvaru řeckého písmene chí (X), a to podle propojení významů „do kříže“, alespoň pokud dvě dvojice slov nebo větných členů rozepíšeme na dva řádky. Tento způsob slouží Hérakleitovy jak svou úsporností takového výrazu, tak i jeho schopností provázat dvě paralely nebo dva protiklady.“³⁵

V některých případech nad chiasmy stojí pomyslný nadpis, jako je tomu například ve zlomku DK 22 B 14 „*Tulákům noci*“. Mohlo by se zdát, že se jedná o pojem, který se autor snaží vymezit. To je zapříčiněno klamem, souvisejícím s vývojem moderního směru uvažování. Dnešní doba je posedlá touhou vše vymezit a uchopit mnohdy neuchopitelný pojem. Proto je nutné se krajně vzdát klasického směru uvažování, abychom porozuměli souvislostem, které se nám Hérakleitos snaží sdělit.³⁶ Místo definice následuje výčet protikladů, ambivalencí nebo řečí, hovořících o proměnách v časovém cyklu.³⁷

³³ Tamtéž s. 66.

³⁴ Tamtéž s. 67.

³⁵ Tamtéž s. 60.

³⁶ KAHN, CH. H. *The art and thoughts of Heraclitus*, s. 87-88.

³⁷ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově řeči*. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 62.

Zvláštním aspektem jeho díla je vyhýbání se hodnotícím soudům. Je nám znám pouze jeden případ, při kterém se do jisté míry jedná o přiřazování hodnot pozitivní či pejorativní. Jedná se o protiklad singuláru a plurálu, při kterém se staví spíše na stranu singuláru o kterém praví: „*Svět probuzených je také jeden* (DK 22 B 89) *a božskou atributací je obdařeno jedno moudré* (DK 22 B 31, DK 22 B 41).“³⁸ Poprvé se tak stává, že například při slovech člověk a lidé přiřazuje jednomu z nich hodnotovou orientaci pozitivní či pejorativní. Zdá se tomu být tak, že spojuje pejorativní význam ve většině případu s plurálem. Činí tak zejména z toho důvodu, že Hérakleitos měl ve velké míře spojen plurální význam s názorem běžných lidí nebo také předsudky většiny, se kterými se často stýkal. „Vedle nesympatie s běžně vládnoucím názorem, se Hérakleitos při precizování cesty, kterou představuje, též distancuje od všech slavných reprezentantů řecké literatury starší a své doby, s významnou výjimkou „sedmi mudrců“ a mílétských protofilozofů.“³⁹ Dokladem toho je nám 7 dochovaných zlomků, ve kterých užívá citací, úsloví, anekdot či také otázek a podmínkových výrazů.

Snad poslední znak Hérakleitova vyjadřování, který je nutno zmínit jest nadčasový a neomezený tzv. Gnómský aorist. Mluvíme zde o gramatické figuře, která pomocí řeči v čase minulém mluví o stále platnosti výroku. Mnozí autoři jej označují jako prvek vyluzující navenek dojem věštby.⁴⁰ Jako vhodný příklad je zlomek DK 22 B 101 ve kterém praví: „*Prohledal jsem sebe sama*“. Kdybychom však přeložili tento zlomek bez gnómského aoristu, zněl by: „*Hledám sebe sama*“. Překlad by tedy bez pomoci a pochopení gnómského aoristu ztratil svou nadčasovou platnost významu a pouze by zdůraznil konkrétní obraz, o který je význam opřen.⁴¹

V následující kapitole se práce bude zabývat překlady a výklady mnohých autorů Hérakleitova pojetí *logu*. Poté plynule přejdeme k samotnému výkladu zachovaného díla.

³⁸ Tamtéž s. 68.

³⁹ Tamtéž s. 69.

⁴⁰ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Štekrová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 60-62.

⁴¹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 71.

3 VÝKLADOVÁ ČÁST

3.1 Hérakleitův *logos*

Hérakleitos je považován za člověka, který poukazuje na jednotu, vševládnoucí princip *logos*. Tento pojem v sobě skrývá dodnes mnoho nejasného.

První a také i hlavním problémem, jímž je třeba se zabývat, je překlad tohoto slova z latinského originálu. Často u Hérakleita čteme o jistém varování nebo konstatování, jak běžní lidé přehlížejí tuto všem společnou a všechny obklopující pravdu (*logos*). Díky těmto, jak je nazývá Z. Kratochvíl „sluchovým metaforám“, je třeba přistoupit k této otázce od jejího samotného počátku. Zda opravdu překládáme i samotný výraz *logos* správně.⁴²

O této problematice se dodnes stále velmi diskutuje. Pojem díky své mnohoznačnosti nabízí obsáhlý výčet možných překladů, na nějž upozorňují mnozí autoři. Vyskytující se však také autoři jako G. S. Kirk, jenž naopak vystupuje proti překladům vymezujícím přesný význam onoho pojmu.⁴³ Pokud bude vycházet z faktu, že se nejedná o nějaký pouhopouhý název čehosi, nýbrž opravdu o nějaké slovo mající svůj význam i v běžné komunikaci, nabízí se nám například tyto varianty: „Světový řád (určující koloběh proměn), smysl (celku v jeho projevech), slovo (božské), výrok (osudu, boží, věštby), určení (osudové), řeč (boží, celku, světa, osudu), míra, výpočet nebo také poměr (věcí na tomto světě).“⁴⁴

Mezi další autory, kteří se k této problematice vyjadřují, patří mimo jiné F. Ch. Kessidy. Ten ve své práci upozorňuje na zvláštnost, jakou staří Řekové vnímali propojení mezi jazykem a myšlením. Považovali myšlení za formu tiché, mlčenlivé řeči a naopak slyšitelnou řeč, za hlasité myšlení. Z toho vyplývá, že *logos* obsahuje jak myšlenku, tak i svůj smysl.⁴⁵

⁴² Tamtéž s. 88.

⁴³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 242.

⁴⁴ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 88.

⁴⁵ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Šteková. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 71-73.

Podíváme-li se na dílo Hérakleita do hloubky, vyplynou nám v největší míře slova „řeč“ nebo také „určení“. Na jedné straně „řeč“ vyskytující se ve větší míře, jakožto zřetelná sluchová asociace nebo také asociace s běžnou schopností mluvit. Na straně druhé „určení“ vyskytující se jen při třech případech jakožto úděl čehosi, vyložené v přesnějším českém synonymickém kontextu. Oba tyto pojmy a vlastně celé Hérakleitovo učení, mají do významu něco zvláštního, mnohdy označovaného jako božského a zároveň odlišného od názorů a chápání běžných lidí.⁴⁶ Hérakleitovo učení spočívá v rozlišení jednotlivých věcí podle přirozenosti a tím porozumění celého dění na tomto světě. Přeložení *logu* jako „řeči“, nahrává významové roli tomuto pojmu jako obecně známému faktu, ve smyslu lidské schopnosti slyšet a mluvit.⁴⁷

Hérakleitos tedy na základě přirozenosti, rozlišuje a vysvětluje dění světa a jeho cyklických proměn. Někteří soudobí autoři jej za možné nepochopení nazývali „temným“, či „plačícím“. Domnívali se zřejmě, že Hérakleitos je jediný, kdo do tohoto světa *logu* vidí.⁴⁸ Jak bylo již zmíněno, on sám si nenárokoval žádné výsadní postavení v jeho učení. Zdůrazňoval *logos* jakožto princip stojící nad vším. Snažil se jen pomoci lidem orientovat se v tomto světě. Důkazem této skutečnosti je samotný fakt, že upustil od veškerých mocenských vztahů, hmotných statků a odešel do tichého ústraní. Nechtěl nijak této skutečnosti zneužívat, pouze své učení šířil ve prospěch života a to tak, že se snažil odtemnit životy běžných lidí.

Vzhledem ke skutečnosti, že Hérakleitos byl zřejmě jediným, kdo porozuměl *logu*. Vystává s tímto otázkou, zda byl schopen ho i skrze nazření předvídat. Je zde tedy řeč o vztahu Hérakleita a osudu. On se však k tomuto stavu vymezuje negativně. Osud považoval za cosi, co kormidluje vzájemné souvislosti a splétá jednotlivé příběhy do sebe. Nejedná se tedy o žádný aspekt determinismu, nýbrž vše se děje podle nutnosti a svého řádu. Není to žádný řídicí princip, jak by se mohlo zdát, ale jen pravidla pomyslné hry. Hra probíhá a nikdo nemá tušení, jak hra dopadne.⁴⁹

⁴⁶ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 80-82.

⁴⁷ PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 150.

⁴⁸ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenth, 2004. s. 236.

⁴⁹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 90.

3.2 Cesta k logu

V této kapitole se blíže podíváme, k jakému nahlížení světa skrze *logos* nás Hérakleitos neustále pobízí. Projdeme si dochované zlomky, z kterých nám pak vyplynou skutečnosti obsahující jeho učení.

DK 22 B 1

Vůči řeči platné vždy nechápaví jsou lidé,

jak předtím, než ji slyšeli,

tak poté, co uslyší prvně.

Ačkoliv se všechno děje podle této řeči,

podobají se nezkušeným,

když zakoušejí taková slova i díla,

jak je já vykládám,

když každé rozlišuji podle přirozenosti

a ukazují, jak to s nimi je.

Ostatním lidem však zůstává skryto, co dělají, když bdí,

tak jako zapomínají, (co činí), když spí.

Tímto nejdelším zachovaným zlomkem podle mnohých autorů, jak novodobých tak i starověkých, začíná Hérakleitos své dílo. Nejedná se však o žádný úvod či zasvěcení do problematiky, nýbrž se ocitáme uprostřed řeči, v níž je třeba se zorientovat. Mluví se zde o důležitém aspektu lidského života a tím je naslouchání okolnímu světu spolu s jeho reflexí v podobě řeči. Touto řečí je myšlen *logos*, jenž je výše vymezen.

Na začátku tohoto výroku je postaven chiasmus. Řeč – platná, nechápaví – lidé. Tyto chiasmy jsou spojeny slovem „vždy“, čímž jeden z nich nabývá stále platnosti v časové ose. První možností dojdeme k neustále platnosti řeči, v krajním případě až k metafyzicky věčnému logu. Druhou možností je pak přiřknutí slova „vždy“ k lidské nechápavosti vůči významům řeči. V tomto případě se však nejedná o spor, jež by po přiřknutí k jednomu ze zmíněných výrazů vzešel jiný výklad. Lze tedy vycházet z nároku držení obou těchto významových verzí, a tedy: „řeč je vždy platná a lidé jsou vždy nechápaví“. K tomuto stanovisku se přiklání jak Z. Kratochvíl, tak i G. S. Kirk⁵⁰ či Ch. H. Kahn.⁵¹

Označení „vždy platné řeči“ by se dalo do jisté míry přirovnat „vždy platné pravdě“, neboť tyto vlastnosti jsou si vzájemně náležití. Vyskytuje se zde aspekt, o kterém jsme již hovořili. Ačkoliv nikde v díle není pojem „pravda“ zmíněn, přesto si jeho výroky v sobě nesou jistou skrytou povahu blízké tomuto významu.⁵²

Logos je vždy platný a lidé jsou vždy nechápaví. Zde je názorný příklad jak Hérakleitos přisuzuje pejorativní význam plurálovému tvaru, zatímco řeč je užitá v čísle jednotném. Jedna řeč, konkrétní, společná všem.⁵³

Běžní lidé jsou k okolnímu světu nepozorní, čímž se stávají nezkušenými. Touto nezkušeností jakoby zavírali oči před světem a to jak předtím, nežli ji slyšeli, tak poté, co ji uslyší prvně. Hérakleitos se snaží těmto lidem sdělit jisté poselství pravdy (*logos*), avšak oni jsou k němu slepí a nepozorní. Nevyslyšení *logu* má za důsledek přehlížení skutečné povahy světa. To představuje metafora o bdících a spících, kterým zůstává skryto, co kolem nich probíhá, neboť jsou odvráceni do svého vlastního světa.⁵⁴

Podle J. Patočky tento výrok úzce souvisí s Hérakleitovým pohledem na lidský život. Podle tohoto výkladu chápe život jako neustálou rozpolcenost, přičemž jediným

⁵⁰ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 240-241.

⁵¹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 109-111.

⁵² KOSÍK, Š., KRATOCHVÍL, Z. Řeč o povaze bytí. Praha: Herrmann & synové, 1993. s. 82-83.

⁵³ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 109-111

⁵⁴ MACHOVEC, D. Dějiny antické filosofie. Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H, 1993. s. 18.

stavem, kdy je člověk naprosto klidný a vyrovnaný je spánek. Ve spánku si člověk utváří svět na základě své libosti. Tím nabývá sklon uzavírat se a snít si svůj svět i během dne (i života). Vlastní svět je pak oddělený od skutečných věcí kolem něho. Obsahuje pouze věci jemu libé, například hodnoty či božstva odpovídající jeho představám. Tento stav má pak za důsledek ignorování přirozeného konfliktu ve svém nitru. „Ať chceme či nechceme, k jednomu se druží jiné, protikladné a zatlačující, ke zdaru nezdar, k hotovému nehotové, necelé, k souladnému nesouladné, k životu smrt...“⁵⁵

Z tohoto zlomku vyplývá, že Hérakleitos sám sebe považoval za kohosi, kdo má přístup k *logu*, jenž se snaží šířit dál. Většina lidí však není schopna tuto skutečnost rozpoznat.⁵⁶

DK 22 B 2

Pročež Hérakleitos výslovně poukazuje na to,

že všechno konáme a myslíme díky účasti na božské řeči,

když krátce poté ještě připojuje:

Proto je třeba následovat to společné,

<protože xynos znamená íonsky společné>, xynos je tak <totéž, co> koinos.

Ačkoliv je řeč společná,

žijí běžní lidé tak, jako kdyby měli své vlastní vědomí.

Tento zlomek přímo navazuje na zlomek předchozí a oba jej nacházíme citované u Sexta Empeirika, který se o Hérakleitovi ve svém díle zmiňuje. Zde se hovoří o jakési božské řeči, která je všem společná. Pochopení řeči jako božské nejspíše vyplývá z Hérakleitova výroku pravíc: „Ačkoliv se všechno děje podle této řeči“ (DK 22 B 1).

⁵⁵ PATOČKA, J: Nejstarší řecká filosofie. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 147.

⁵⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E, SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 241.

Z toho bylo vyvozeno božské jako základ našeho jednání a myšlení či také osudového určení.⁵⁷

Dalším důležitým prvkem je zde opět opakující se důraz na to, že řeč je řečí všem společnou. Řeč zde tvoří nikoliv aspekt komunikace, nýbrž řeč v podobě poselství u zlomku DK 22 B1, kde se praví o vše obklopující a vždy platné, chceme-li pravdivé, řeči. Lidem je společný jeden svět, který je prostoupen principem *logu*, jemuž je třeba naslouchat.

Mohlo by se zdát, že se nás Hérakleitos pokouší do jisté míry vyvlastnit, pokud mluví o vlastním vědomí v pejorativním významu, avšak není tomu tak. Lidé se vyvlastňují sami tím, že přebírají cizí názory za své a ani si to ve skutečnosti neuvědomují.⁵⁸ Člověku jakožto jedinému tvorů bylo dáno vědomí, čehož si Hérakleitos váží, a je třeba toto vědomí rozvíjet ve své přirozenosti. Nepožaduje potlačení lidské individuality. Nepohrdá jí. Nabádá pouze člověka k udržování bdělého stavu a neulehnutí do stavu spícího, mající vlastní svět.

V tomto výroku vysledoval jistý Hérakleitovský aspekt J. Patočka. Podle něho se Hérakleitos domníval, že člověk je od narození nesvobodný a tedy neustále podléhá nějakému vyššímu zákonu. V tomto vyšším zákoně platí, že nic není samo své a nic není odděleno od svého opaku. V kontextu s tím to, ačkoliv lidé mají iluzi svobody, nikdy nečiní jen z vlastní vůle.⁵⁹ Zmíněný princip obsahuje i samotný *logos*.

DK 22 B 72

S čím se zcela nepřetržitě stýkají,

s logem, který spravuje veškerenstvo,

s tím se neshodují,

a věci, se kterými se každý den setkávají,

⁵⁷ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 113.

⁵⁸ Tamtéž s. 113-116.

⁵⁹ PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 151.

se jim jeví cizí.

Hérakleitos opět hovoří o jakémsi nedostatku běžných lidí. Tento nedostatek představuje každodenní stýkání se s *logem* a jeho přehlížení či nepochopení. Lidé se uzavírají do vlastního světa a přehlížíjí nás obklopující přirozenosti. Dokonce ani Hérakleitovo poučení o těchto přirozenostech jim nenapomáhá k poznání a vnímání oněch skutečností. Neuvědomují si takové věci, jaké ve skutečnosti jsou, i když se s nimi setkávají. Je zde vylíčena paradoxní situace, při níž je lidem sdělováno něco jako pravda a oni jsou přesto k ní nepozorní a slepí.⁶⁰

DK 22 B 34

Když nechápaví uslyší,

podobají se hluchým;

výrok jim dosvědčuje:

jsou zde, jsou nepřítomni.

Tento zlomek hovoří o projevech rozličného vnímání běžných lidí se skutečností kolem nich. Lidé jsou obklopeni řečí, kterou nechápou. Slyšet něco čemu rozumíme je zde přirovnáno na metafoře hluchého, který neslyší nic – možná jen šum. Tato metafora by se však také dala vyložit tak, že hluchým není ona řeč přístupná. Nejsou schopni naslouchat, ani mluvit. Podobají se spícím.⁶¹

Otázkou zůstává, k čemu být na tomto světě, pokud mu nechceme naslouchat a zavíráme před ním oči. Hérakleitos poukazuje na důležitost naslouchání logu a jeho porozumění. Je třeba se mu otevřít a naslouchat.

DK 22 B 19

Hérakleitos, káraje jakési lidi, že jsou nevěřící, říká:

Nejsou schopni naslouchat ani mluvit.

Hérakleitos zde nemluví o víře v náboženství, nýbrž o víře a pochopení *logu*. Myslí zde důvěru v řeč, společný zápas, který nás obklopuje. Lidé se sami účastní na *logu* a nelze tedy o něm pochybovat či nevěřit mu. „Nejsou schopni naslouchat ani mluvit“ – není možné, aby člověk, který neumí naslouchat řeči *logu*, o ní byl schopen mluvit. Jeho řeč se pak bude podobat nejasným zvukům a naslouchání jí tak pouhému šumu.⁶²

DK 22 B 87

Hloupý člověk se rád rozechvívá nad každou řečí.

V tomto zlomku se Hérakleitos hanlivě vyjadřuje o běžných lidech, kteří v předešlých zlomcích byli označeni za nechápavé a lhostejné k řeči. Lze ho tedy číst v návaznosti na zlomky předešlé. Praví se zde, že lidem je lhostejný obsah řeči, nýbrž se „rozechvívají“ nad každou řečí. Ono rozechvění pozbývá jakéhokoliv zdravého úsudku, to vede poté k tomu, že lidé s radostí naslouchají výše zmíněný bezúčelný šum.⁶³

DK 22 B 108

Ačkoliv jsem slyšel řeči mnohých,

žádná z nich nepřichází k tomu, aby rozpoznala,

co je moudré a od všeho oddělené.

Hérakleitos konstatuje, že si vyslechl již mnoho řečí, avšak žádná z nich se nepřiblížila k ničemu jinému, nežli smysl postrádající povaze. Nemá zde na mysli žádné obyčejné vyprávění, nýbrž snahu o vyjádření jakési moudrosti či dokonce pravdy. Snaha lidí mluvit o něčem, co vystihnout řečí samotnou snad ani nejde. Lze se jí jen přiblížit nebo nepřímou odkázat, avšak k této míře se lidé zdaleka nepřiblížili. Výrok odkazující na cosi moudrého jako odděleného značí, že se jedná o *logos*. Tento princip však nejde vyložit pomocí běžné řeči, lze ho jen vyslovovat pomocí různých diferenciací, kterých je

---

⁶⁰ Tamtéž s. 150.

⁶¹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 118.

⁶² Tamtéž s. 121.

⁶³ Tamtéž s. 121-122.

on sám vyjádřením. Je nutno vzdát se rozechvívání nad běžnou řečí a naslouchat *logu*, který je dle Hérakleita moudrý a od běžných řečí oddělený.⁶⁴

DK 22 B 101

Prohledal jsem sebe sama.

Tento výrok pochází z mudrcké tradice „Poznej sebe sama“. Traduje se, že vzešel od Tháleta, který Antisthenés (ze Rhodu) připisuje Fénomoé, od které si jej prý přisvojil Chilón. Fénomoé byla první delfská věštkyně a snad i Apollónova dcera. Přes toto se dostaneme k delfské tradici, podle které tento výrok opravdovým původem pochází od samotného Apollóna, kterým odpovídal na pozdrav poutníkovi, jenž navštívil jeho chrám. Z tohoto převzatého mudrci radí ostatním lidem totéž, co po nich Apollón žádal. Hérakleitos tuto výzvu vyslyšel a tímto výrokem na tuto výzvu Apollóna odpovídá.⁶⁵

Hérakleitos zde nemluví o tom, že poznal sebe sama, nýbrž jen prohledal. To staví Z. Kratochvíl do opozice k polymatheii, mnohoučenosti.⁶⁶ Díogenés se na základě tohoto zlomku vyjadřuje o Hérakleitovi jako o vycházejícím pouze ze své zkušenosti. Nelze však s tímto výrokem souhlasit. Sám Hérakleitos nepopírá, že k dosáhnutí moudrosti, musíme mít nějaký naučený základ.⁶⁷

Člověk je pro něj součástí tohoto světa, a tedy mu do jisté míry musí být povahově podobný. Postupoval od sebe a kladl velký důraz na svoji zkušenost v tomto světě. Toto hledání v sobě samém však není jednoduché, jak sám Hérakleitos naznačuje ve zlomku DK 22 B 22. Zde je tato činnost přirovnávána ke zlatokopům, kteří kopají hodně, avšak nalézají málo. „Je třeba být velice pozorní a bdělí při tomto hledání, neboť bychom mohli cosi důležitého přehlédnout.“⁶⁸ J. Patočka⁶⁹ přirovnává oba tyto zlomky

⁶⁴ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 123.

⁶⁵ Tamtéž s. 124.

⁶⁶ KRATOCHVÍL, Z. Myšlení mezi mýtem a metafyzikou, s. 34.

⁶⁷ CETL, J., HORÁK, P., HOŠEK, R., KUDRNA, J. Průvodce dějinami evropského myšlení. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. s. 47.

⁶⁸ LONG, A. A. Hellénistická filosofie. 1.vyd. Praha: Oikoymenh, 2003. s. 152.

⁶⁹ PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996.

DK 22 B 22 i DK 22 B 101 k hledání kvality namísto kvantity, jenž označuje jako nedokonalou. „Muži filosofové musejí být zkoumateli velmi mnoha věcí.“⁷⁰

Stejně tak jako mudrci vyzývali ostatní lidi k poznání sebe sama, nacházíme stejnou výzvu i u Hérakleita. Ve zlomku DK 22 B 116 Hérakletos mluví o lidem společném údělu „poznávat sebe sama a uvažovat“. Skrze poznání sebe sama, pak lze dojít dle Hérakleita k naplnění svého údělu.

DK 22 B 50

Hérakleitos tedy praví, že všechno je

rozdělené nerozdělené,

zrozené nezrozené,

smrtelné nesmrtelné,

řeč život,

otec syn,

bůh spravedlivý.

Jestliže vyslechli ne mě, nýbrž řeč, je moudré, aby souhlasili,

že všechno jest jedno;

říká Hérakleitos.

Jako tradičně přijímána a rozebírána je poslední část tohoto zlomku: „*Jestliže vyslechli ne mě, nýbrž řeč, je moudré, aby souhlasili, že všechno jest jedno.*“, u zbytku vyvstává problém týkající se dezinterpretace. Zlomek se dochoval v porušeném rukopisném podání, vyznačujícím se mnohoznačnou syntaktickou stavbou. Jedná se tedy o text, jenž je výsledkem mnohých konjunktur a tedy nelze určit jeho pravdivost.⁷¹

⁷⁰ Tamtéž s. 154.

⁷¹ KURZOVÁ, H., Ke čtení a výkladu Hérakleitova textu. Aither. 2011, roč. 1, č. 2, s. 53.

Nejprve se zaměříme na tuto uznávanou část. V té Hérakleitos vyzývá běžný, nechápavý lid, aby vyslechl onu řeč a souhlasil s ní. Tato výzva žádá nemožné. „Chce po nechápavých, aby je slyšení řeči změnilo, aby chápali a dokonce souhlasili.“⁷² Takovou proměnu lze uskutečnit jen skrze porozumění řeči, ke které jsou však nepozorní. Hérakleitos upozorňuje, že toto nelze uskutečnit skrze souhlas s ním nebo jeho výroky, nýbrž vyslechnout řeč a souhlasit s rozmanitostí jednoho. Přitakat vztahům jednoho a všeho, že všechno jest jedno. „Navenek působící věci jako mnohé a zcela nespojité, jsou ve skutečnosti spojeny v koherentní celek.“⁷³

Následující šestici výroků si rozdělíme na dvě skupiny po třech výrocích. U prvních třech nalézáme alespoň něco symbolického pro Hérakleitovo učení – protikladnost. Jedná se o negativní vymezení dvou pólů. V každé dvojici je reprezentován kladný a záporný pól. Tyto výroky by se daly spojit s Hérakleitovým zlomkem „*vše jako jedno a všechno v proměně*“. Z toho vyplývá, že zde reprezentující póly představují cyklickou proměnnost života a světa, vyjadřující jedno. Existence světa a života je dle Hérakleita umožněna na základě neustálého sváru těchto dvou protikladů.⁷⁴

Z obsahu další skupiny tří zlomků není jasné, zda jde o protiklady, antonyma či synonyma. Budeme-li jako Hérakleitos vycházet z naší zkušenosti, tak nejbližší našemu chápání bude dvojice otec – syn. Téměř každý syn se během svého života také jednou stane otcem a otec je přece také něčím synem, svého otce.⁷⁵ Tento vztah tedy lze interpretovat jako neustálý koloběh přirozenosti popisující povahu světa.

Vezmeme-li výklad zlomku otec – syn a aplikujeme jej na zlomek předcházející život – řeč, bylo by možno vyložit jej takto. Člověk žije svůj život a právě skrze svou řeč se vyjadřuje o svém okolí i svém životě samotném. Tato řeč může být v podobě

⁷² KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 127.

⁷³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 242.

⁷⁴ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 128-129.

⁷⁵ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 130.

lidské komunikace nebo také logu. Naše řeč je tedy jednak projevem nás a tak může být i odkazem naší existence. Logos je tedy důkazem života na tomto světě a naopak.⁷⁶

Nyní se dostáváme k poslednímu výroku, a to bůh – spravedlivý, v kontextu Hérakleitova díla bychom si tento výrok mohli spojit se zlomkem DK 22 B 102, který praví: *„Bohu je všechno krásné, dobré a řádné; lidé však pokládají něco za neřádné, něco za řádné.“* V tom mluví o jistém rozdílu či vztahu člověka a boha. To vypovídá o tom, že člověk ve své omezenosti vnímá cosi za dobré a špatné, nevidí záměry, které k tomuto vedou. Kdežto bůh se k tomuto staví jakožto k nutně dějícímu a vidí za tím určitý záměr.⁷⁷

DK 22 B 113

Vědomí je všem společné.

Výklad slova „vědomí“ v antické době je třeba chápat jako prozření, nahlédnutí, či také vnímání a nikoliv jako důraz na nějakou reflexi naší mysli, jak je tomu v novověku.⁷⁸ Obdobně je tomu i při výkladu slova „společné“. Nejedná se o společný, jednotný názor, nýbrž je zde nazýváno cosi, co je všem lidem přístupné, společné jejich možnostem vnímání.⁷⁹ Vyjadřuje cosi jako varování, aby se člověk neuzavíral do svého vlastního světa, ale procitnul a otevřel se všeobklopujícímu světu. Vnímal ho v jeho projevech přirozenosti, skrze které lze nahlédnout ve společný řád (*logos*).

---

⁷⁶ Tamtéž s. 130.

⁷⁷ Tamtéž s. 130.

⁷⁸ Tamtéž s. 134.

⁷⁹ Tamtéž s. 135.

3.3 Protiklady

V předešlé části se práce věnovala zejména vztahu běžných lidí a *logu*. Vyrozuměli jsme, že Hérakleitos nahlédl do svrchovaně důležité „pravdy“ o konstituci světa, jehož jsou lidé součástí.⁸⁰ Tuto konstituci Hérakleitos zaznamenal a snaží se skrze své učení přivést k porozumění a naslouchání *logu*. Svým dílem se však nesnaží navést člověka k souhlasu s jeho výkladem, nýbrž ukazuje cestu, jež vede k poznání *logu*, jemuž je přiřknuta hodnota pravdy.

K výkladu *logu*, Hérakleitos využívá zmíněných protikladů. Tyto protiklady reflektují *logos* vyjadřující povahu světa. Povaha světa je dle něho konfliktního rázu, přičemž se vše děje na základě neustálého sváru. Tento konflikt či svár je neoddělitelnou součástí světa. Proto se v mnohých případech může zdát, že něco povahově zcela odlišného a nesourodého, ve skutečnosti tvoří koherentní celek.⁸¹ „*Dokud trvají protiklady, trvá svět*“ (DK 22 B 10).

Nesoulad a spor nenalézající klid, jenž v očích běžného člověka nerozumějícího *logu* má na svědomí všechno zlé (např. smrt), ve skutečnosti tvoří zmíněnou harmonii. „Vše se děje na základě určité míry, jež udržuje harmonii ve správném stavu.“⁸² Zachování harmonie je více než nezbytné. Pokud by byla harmonie narušena a ve světě by zavládl absolutní mír či převládl by jeden z protikladů, došlo by tím ke zkáze světa.

Vztah člověka a *logu* v tomto blízce souvisí s kontextem lidské touhy po naplnění svých přání a tužeb. Vzhledem k povaze *logu* a člověka jakožto jeho součástí je nutno, aby nikdy nedosáhl svého úplného cíle. Je nutno mít neustále nějaký cíl a následovat ho. Tímto není myšlen život v potlačování svých tužeb jakožto určité formy askenze, nýbrž kladení si neustále nových cílů.

⁸⁰ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 241.

⁸¹ CETL, J., HORÁK, P., HOŠEK, R., KUDRNA, J. Průvodce dějinami evropského myšlení. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. s. 48.

⁸² KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 242.

3.4 Podoby logu

DK 22 B 61

Moře:

voda nejčistší i nejposkvrněnější;

pro ryby pitná a životadárna,

pro lidi nepitná a zhoubná.

Tento zlomek představuje spojení protikladů, jenž G. S. Kirk označuje za „zjevný“.⁸³ Zde se Hérakleitos vyjadřuje o povaze moře. Tento celek má různé dopady dle subjektu, kterým je poměřován. Staví do opozice vodu říční, sladkou a vodu mořskou, slanou. Pro ryby je tento celek životadárny a tvoří tak základní podmínku jejich života, je pro ně spásným prvkem. Nalézají zde jak potravu, tak útočiště. Kdežto pro lidi je tato voda nepitná a zhoubná. „Bytostně nejhorší je představa mořeplavce, který se plaví po takovém obrovském lánu vody a i přesto zemře žízni.“⁸⁴ Proč by nám tedy nebylo bez něho lépe? Je nutno si uvědomit, že nikoliv. Lidem životadárna sladká voda, se nebere přece odnikud jinud, nežli odpařováním vody mořské.

Moře je odedávna pro člověka spíše výzvou či výstrahou. Je mnohdy považované za božský výtvar plný nebezpečí a hrůzy, vyvstávající proti nicotné lidské existenci. V kontextu lidmi uznávaným světonázoru je moře spíše klamným křišťálovým tajem skrývajícím v sobě jen hrůzu a nebezpečí, počínaje vlnami končící mořskými příšerami. Právě proto je zde zvána jakožto „nejčistší a nejposkvrněnější“.⁸⁵ Zde se vyskytuje relační prvek, kdy tatáž věc vyvolává v jednotlivých hodnotících subjektech různé pocitové rozporek.⁸⁶

⁸³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 243.

⁸⁴ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitosově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 286.

⁸⁵ CETL J., HORÁK P., HOŠEK R., KUDRNA J.. Průvodce dějinami evropského myšlení. Praha: Panorama, 1985. s. 48.

⁸⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 243.

DK 22 B 111

Nemoc činí zdraví příjemným a dobrým,

hlad nasycení

únava odpočinek.

Tento výrok naráží na výklad negativních a pozitivních aspektů života. Lidé usilují o vše pozitivní s co největší absencí toho negativního. Toto se jeví jako rozumné, avšak udržovat ono příjemné s absencí negativního je velmi obtížné až skoro nemožné. „Příjemné i nepříjemné tvoří dva póly v jedné polaritě.“⁸⁷ Ani jeden z těchto pólů však nemůže existovat sám o sobě, nýbrž vždy tvoří vzájemnou relaci své diferenciaci, jež je zakládá.⁸⁸ Pro tento fakt nelze z hlediska lidského chůtice oddělit jeden pól od druhého a mít se tak jen pozitivně.

Hlad – nasycení, únava – odpočinek. Vždy prožíváme jednu tenzi mezi těmito póly a na základě svých pocitů (příjemné a nepříjemné) jim přiřazujeme nám vyhovující hledisko. Každá z těchto vzájemných relací tak představuje určité fáze cyklu světa či života na základě jejich společného prostoru. Tyto pozitivní a negativní póly se uskutečňují v rámci neutuchajícího cyklu, který probíhá. Nasycení, zdraví nebo také odpočinek tak tvoří možnost jak dosáhnout v proměnlivé mnohosti jednotu celku.⁸⁹

DK 22 B 51

Nechápou, jak neshodné se sebou souhlasí:

spojení, které se obrací zpátky,

tak jako u luku a lyry.

Již u předchozích zlomků bylo vidět, jak zdánlivě neshodné protiklady ve skutečnosti tvoří jednotu. Tímto zlomkem se autor opět vyjadřuje k cyklickým

⁸⁷ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 290.

⁸⁸ Tamtéž s. 290.

⁸⁹ PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 158.

proměnam světa, avšak tentokrát označovaných jako „nezjevné“.⁹⁰ Hérakleitos na tento druh spojení klade větší důraz, neboť: „*Nezjevné spojení je mocnější než zjevné.*“ (DK 22 B 54).

Zmíněný luk a lyra jsou svým původem přiřazovány bohu Apollónovy a Artemidy. Dle tradice patří k těmto bohům znaky harmonie, vztahu zjevnosti nebo také vztahů života a smrti, dějů a osudu.⁹¹ Chceme-li zcela pochopit Hérakleitovu metaforu, je nutno znát alespoň fyzikální či herní a funkční povahu oněch nástrojů. Tyto nástroje představují svým vzhledem a stavem dvě protichůdné tenze, coby ramena. Dva odlišné póly, které jsou spojeny tětivou či v případě lyry strunami. Každý hudebně znalý člověk si je vědom, že pokud lyra nemá struny plně napnuté, nevydá žádný tón. Stejně tak je tomu i v případě luku, který nevystřelí žádný šíp, není-li tětíva napnutá.

Je otázkou, zdali harmonie protikladů u těchto nástrojů spočívá v jejich obraze, nebo spíše ve funkcích, které obsahují. Zdali je působícím prvkem změna pohybu v podobě užívání nástrojů, nebo jedná-li se o klidný stav při napětí mezi rameny nástrojů.⁹² Je zřejmé, jak je tomu při samotném spojení, avšak při užívání je to jiné. Na obraze lyry je to melodie, kterou nástroj vyluzuje. Pokud by však někdo chtěl harmonii porušit, nástroj by rozladil. Stejně tak by tomu bylo, i kdyby naopak spojení přepínal a tím by struny strhal. U luku je to také téměř stejné. Ten musí být napnut ve správné míře, aby nebyl příliš přepnut či příliš povolen. Pokud jsou oba tyto nástroje v pořádku, harmonie je představena momentem, kdy hrajeme na lyru či střílíme z luku.⁹³ Tento názor zastává například i J. Patočka, který se o něm zmiňuje jakožto o spojení dvou protikladů, jež se napínají a dodávají tak energii a dynamiku veškerému pohybu ve vesmíru.⁹⁴

⁹⁰ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 248.

⁹¹ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 265.

⁹² HUSSEY, E. Presókratici. Přeložil M. Pokorný. 1. vyd. Praha: Petr Rezek, 1997. s. 61-65.

⁹³ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Štekrová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 83.

⁹⁴ PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 156.

3.5 Logos a oheň

Nyní se práce bude věnovat vyjádření povahy světa v podobě neustálého sváru protikladů, který se odehrává podle jisté míry (*logu*). Míra je to, na jejímž základu se odehrává jak dění ve světě, tak i plápolání ohně. Proto jej Hérakleitos označil touto metaforou.

DK 22 B 67

Bůh:

den noc,

zima léto,

zápas mír,

nasycení hlad.

Veškeré protiklady:

Tato Mysl <zde>-

Proměňuje se právě tak,

jako když se smísí s kadidly,

nazývá se podle vůně každého z nich.

Protiklady na sebe vzájemně navazují a tvoří tak určité „spojeniny“. Tyto spojeniny pak Hérakleitos klade do vztahu k bohu. Není jasné o jakého „boha“ se ve skutečnosti jedná. Jestli o „toho boha“ nebo nějakého jednoho určeného „Boha“. Slovo „bůh“ Hérakleitos neužívá. Ačkoli jsme v jiných zlomcích toto slovo našli, bylo to však důsledkem dovětků citujícího autora, skrze kterého se nám zlomek zachoval. Jediným uznávaným případem, kdy se jedná o Hérakleitovo výroky je tento zlomek.⁹⁵

---

⁹⁵ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 252.

G. S. Kirk se domnívá, že snad v návaznosti na Xenofana, pojímal „boha“ za blíže nevymezený způsob imanentní věcem, nebo jako celkový souhrn věcí. Tímto by připomínal názor Milétanů, kteří věřili v „generativní látku“, jež je ve světě stále zastoupena a je považována za božskou. Je nutno zmínit, že Hérakleitos se odlišoval od Milétanů svým pojetím božstva. Nebyl tak materialistický a jeho postoj k nim nebyl natolik spojován s kultem a uctíváním. Na tomto základě se bůh nemůže podstatným způsobem lišit od logu.⁹⁶ „Bohu je vše řádné a spravedlivé“ (DK 22B 102), zatímco běžní lidé vidí veškeré protiklady bez spojitostí.

Vraťme se ještě ke zmíněnému zlomku. Nadpisu následuje čtveřice chiasmů označující cykly probíhající ve světě. Tyto cykly podle všeho v sobě spojuje bůh. Vše tedy spočívá ve sváru těchto složek, přičemž vždy když jedna z nich do jisté míry převažuje nad druhou, je tento stav nějak pojmenován. Hérakleitos tuto skutečnost přirovnává obrazu ohně mísícím se s kadidly, kdy se oheň mění na základě toho, jaký kouř v něm v daný moment převládne. Ačkoliv zde v překladu není slovo „oheň“ zmíněno, co jiného než oheň by se s kadidly mísilo. Pro upřesnění však Diels překlad upravuje na: „*Tato Mysl se proměňuje jako <oheň>: když se smísí s kadidly; nazývá se podle vůně každého z nich.*“ Na tento výklad však reaguje E. Hussey, který tvrdí, že oheň je stále týmž, i když je do něj přidána jakákoliv příměs. Ačkoliv díky kadidlům změní kouř vůni, stále se jedná o tentýž oheň. Tím E. Hussey vytvořil propast mezi zdáním a jednotou, která je skryta.⁹⁷

DK 22 B 30

Svět, stejný pro všechny,

neutvořil žádný z bohů ani lidí

- ale byl vždy a je a bude -

vždyživý oheň

⁹⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 245-246.

⁹⁷ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Šteková. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 65.

vzněcující se s ohledem na <svoje> míry a hasnoucí s ohledem na <svoje> míry.

Tímto výrokem Hérakleitos tvrdí, že tento svět nestvořil žádný z bohů ani nikdo z lidí, nýbrž „*vždy byl a vždy tu bude*“. Svět je neutuchající povahy, která podléhá neustálým proměnám odehrávajícím se podle míry.⁹⁸ Je stejným pro všechny.

Tento svět je odlišného řádu, nežli cokoliv z toho, co je v moci kohokoli, dokonce i bohů. Jedná se o svět, který „*vždy byl a vždy tu bude*“, odehrávající se na základě sváru protikladů a vzájemných proměn v kterémkoliv ze vznikajících a zanikajících uspořádání.⁹⁹ Povaha *logu* je zde tedy metaforicky vyobrazena ohněm. V kontextu zlomku předešlého, vlastnosti ohně se mohou měnit na základě kadidel, avšak oheň zůstává stejný.

Tento oheň je zde označen jako „*vždyživý*“, odkazující k jeho věčnému trvání či božskému aspektu. Stejně jako oheň, tak i v tomto světě probíhají neustálé změny dílčích vlastností vyvolávající změny další, čímž je tento svět zachováván. Je nutno zmínit, že tyto změny se dějí, jak se ve zlomku píše, s ohledem na svou míru, jenž odpovídá výkladu povahy světa jakožto odehrávající se na základě stanovené míry.¹⁰⁰

DK 22 B 126

Chladné se zahřívá,

horké se ochlazuje,

vlhké se vysušuje,

seschlé se zvlhčuje.

Zde se vyskytují čtyři chiasmy, pomocí nichž Hérakleitos poukazuje na působení ohně na tento svět v podobě přírodních jevů. Prezentuje zde obecnou zkušenost, která poslouží jemu k výkladu přírodních principů a nám jakožto vhodné zakončení kapitoly týkající se připodobnění ohně a jeho prostoupení tímto světem. „*Působením ohně nebo*

⁹⁸ KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 202.

⁹⁹ RÁDL, E. Dějiny filosofie I.: starověk a středověk. Reprint 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. s. 97.

také tepla se chladné zahřívá.“ Tím Hérakleitos uvozuje skutečnost, která nastává například při horkých létech, kdy se chladná země zahřívá, avšak večer opět rozpálené kameny uhasínají. Nejedná se však o předměty, jimž tyto vlastnosti náleží, nýbrž o kvality samy o sobě.¹⁰¹

Tato teplotní a vlhkostní diferenciaci má důležitý aspekt. Tím je působení symetrie v tomto zlomku. Žádný z pólů těchto prvků nevládne nad ostatními. Ačkoliv je zcela přirozené, že tyto diferenciaci jsou spolu související, tak je zřejmé, že se nejedná o prvky totožné. V kontextu s tímto, vystává otázka, zda tento prvek tepla (ohně) občas nebo dokonce neustále intervenuje do tohoto světa. To však není možné, neboť potom by byl oheň vnější tomuto světu a tedy by bylo možné uchopit ho ať už po fyzikální či energetické stránce. Zlomek lze chápat jako nahlédnutí do cyklu probíhajícím v tomto světě, pomocí různých diferenciací, skrze které se obnovuje rovnováha našeho světa.¹⁰² „Tak se uvnitř symetrií světa uplatňuje plápolání vždyživého ohně (DK 22 B 30), kterým se vše vyděluje i navrácí, zatímco celek cyklicky běží.“¹⁰³

---

¹⁰⁰ KIRK, G. S., RAVEN, J. E, SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 242.

¹⁰¹ PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistickou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996. s. 157.

¹⁰² KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. s. 225.

¹⁰³ Tamtéž s. 225.

4 ZÁVĚR

Hérakleitos byl filozofem, jenž do středu svého učení postavil pojem *logos*. Tento pojem byl v tehdejší době chápán odlišným způsobem, nežli je tomu dnes. Z tohoto důvodu vzrůstá značný problém tento pojem uchopit v duchu tehdejšího myšlení, avšak moderními slovy. Autor je z hlediska dějin filozofie řazen do skupiny označované jako „předsókratici“. Toto označení v sobě spojuje jednak „život před Sókratem“, tak je tomuto období přisuzováno i „vyjadřování se ve zlomcích“. Důležitým aspektem tohoto spojení je však nejen velká časová vzdálenost od antické, středověké, renesanční či novověké filozofie, nýbrž zejména ve způsobu myšlení. Hérakleitův náhled na svět byl mnohdy přirovnáván něčemu, co lze do jisté míry považovat za náboženství nebo určitý druh mytické zkušenosti. Tento aspekt jeho myšlení tak poskytl mnohým pozdějším autorům možnost čerpat z jiných kořenů, než jaké bylo založené na klasické filozofické uvažování (zejména logika). Z autorů jenž ve značné míře z Hérakleita vycházejí lze zmínit například G. W. F. Hegela, F. Nietzscheho, E. Finka či M. Heideggera.

Hérakleitos se nás skrze své dílo snaží přivést k pochopení a následování něčeho podstatného. Nepojímá své učení jako vysvětlení a nárokování si nějaké pravdy, nýbrž jako objasnění skutečnosti či odkrytí poslání, jenž před námi stojí. Toto poslání máme uskutečnit skrze sebe samé, prohledání a uvažování o sobě. Vyvstává zde opozitum vůči klasickému filozofickému i vědeckému uvažování. Tím opozitem je výsostné nárokování pravdy při objasňování skutečnosti.¹⁰⁴ Jedná se o stav, kdy pouze přijmeme poskytnuté názory, či pravdy za své a uspokojíme tak svou touhu po odpovědích, avšak s absencí nás samotných. Hérakleitos nám oproti zmíněnému nabízí pouze variantu, skrze kterou pokud nalezneme cestu, uznáme, že na konci této cesty stojí pravda. „*Jestliže vyslechli ne mě, nýbrž řeč, je moudré, aby souhlasili, že všechno jest jedno*“ (DK 22 B 50). Jeho „pravda“ neodpovídá vědecké ani klasicky filozofické pravdě, nýbrž nás uvádí v širší souvislosti za pomoci slov, kontextu a povahy věcí. Nesnaží se dokazovat, nýbrž ukazovat.¹⁰⁵

¹⁰⁴ KOSÍK, Š., KRATOCHVÍL, Z. Řeč o povaze bytí. Praha: Herrmann & synové, 1993. s. 13.

¹⁰⁵ KESSIDI, F. CH. Hérakleitos. Přeložila I. Šteková. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. s. 56.

Z výkladu zlomků je zřejmé, že se nejedná v žádném případě o výroky útržkovité povahy, nýbrž o vzájemně proplétající se celek odrážející povahu světa. Během výkladu jsme se pokusili o nahlédnutí do této povahy. Vyšlo najevo, že se nejedná o žádný „předem stanovený řád“, nýbrž o „řád“, v němž se mnoho jednotlivého vztahuje k celku. Toto jednotlivé Hérakleitos označuje jako přirozené, či přirozenosti, na základě kterých vše probíhá. K této přirozenosti je však nutno věnovat značnou pozornost, neboť „*přirozenost se ráda skrývá*“ (DK 22 B 123). Hérakleitos ve svém díle odkrývá tyto přirozenosti a ukazuje jejich konfliktní povahu všem lidem. Aby člověk mohl tuto přirozenost také odhalit, je nutné účastnit se na jejím působení. Skrze pochopení těchto přirozeností pak dle Hérakleita dosáhnout toho, co nazývá „*moudrým*“ (DK 22 B 108).

Během čtení Hérakleitova díla jsme se přiblížili otázce vyvolávající vztah logu a osudu. Zdali je možné při porozumění logu nahlédnout do povahy osudu. K tomuto však dle Hérakleita dojít nelze, neboť je pouhým kormidelníkem, jenž směřuje dění na základě nutnosti. Jedinou možnou variantou, jak se nahlédnutí povahy osudu přiblížit, je pochopit jednotlivé souvislosti, na základě kterých se vše odehrává.

Na základě stanovených cílů ukazuji v této práci celistvost Hérakleitova díla. Činím tak skrze výklad jednotlivých zlomků s důrazem na jejich vzájemné souvislosti. Ukázalo se, že tvoří propojený celek, přičemž jeden zlomek odkazuje na druhý.

Dalším ze záměrů bylo vyložit charakterové a povahové rysy *logu*. Představil jsem obtíže, na základě kterých lze nahlédnout do povahy *logu*. V závěru práce jsem se věnoval souvislostem týkajícím se *logu*, jakožto jednoty protikladů a jeho připodobnění s ohněm. Na základě zjištěných poznatků lze konstatovat, že *logos* je princip, pomocí něhož lze odhalit, s jakou nutností vše ve světě probíhá a plyne. Součástí tohoto *logu* je i člověk a je tedy dle Hérakleita nucen, se tímto principem řídit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ASMUS, V. F. Antická filosofie. 1.vyd. Praha: Svoboda, 1986. ISBN neved.

BOUZEK, J., KRATOCHVÍL, Z. Od mýtu k logu. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 1994. ISBN neved.

CETL, J., HORÁK, P., HOŠEK, R., KUDRNA, J. Průvodce dějinami evropského myšlení. Praha: Panorama, 1985. ISBN neved.

HOBZA, P. Aristotelova numerická kategorizace předchůdců: Zdroje a důsledky. Aither. 2011, roč. 3, č. 5. ISSN 1803-7860.

HUSSEY, E. Presókratici. Přeložil M. Pokorný. 1.vyd. Praha: Petr Rezek, 1997. ISBN 80-86027-07-4.

KAHN, CH. H. A new look at Heraclitus. In American Philosophical Quarterly. 1964. ISSN 0003-0481.

KAHN, CH. H. The art and thought of Heraclitus: An edition of the fragments with translation and commentary. 1st edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. ISBN 0-521-28645-X.

KESSIDI F., CH. Hérakleitos. Přeložila I. Štekrová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. ISBN neved.

KIRK, G. S., RAVEN, J. E, SCHOFIELD, M. Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-110-2.

KOČANDRLE, R. Aristoteles a Milét'ané. Aither. 2011, roč. 3, č. 5. ISSN 1803-7860.

KOSÍK, Š., KRATOCHVÍL, Z. Řeč o povaze bytí. Praha: Herrmann & synové, 1993. ISBN neved.

KRATOCHVÍL, Z. Délský potápěč k Hérakleitově řeči. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2006. ISBN 80-87054-00-8.

KRATOCHVÍL, Z. Myšlení mezi mýtem a metafyzikou. Česká mysl. 1992. ISSN 1210-034-X.

KRATOCHVÍL, Z. Výchova, zřejmost, vědomí. Praha: Hermann & synové, 1995. ISBN 80-238-04731.

KURZOVÁ, H., Ke čtení a výkladu Hérakleitova textu. Aither. 2011, roč. 1, č. 2. ISSN 1803-7860.

LONG, A. A. Hellénistická filosofie. 1.vyd. Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-077-7.

MACHOVEC, D. Dějiny antické filosofie. Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.

MALÁ ČESKOSLOVENSKÁ ENCYKLOPEDIIE II. 1. vyd. Praha: Academia, 1985. ISBN neuved.

PATOČKA, J. Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.

RÁDL, E. Dějiny filosofie I.: starověk a středověk. Reprint 1. vyd. Praha: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-063-1.

TRETERA, I. Nástin dějin evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseauovi. 1. vyd. Praha: Nakladatelství COWI, 1996. ISBN 80-901588-4-6.

RESUMÉ

My work is *The Logos of Heraclitus of the Ephesus*. The aim of this work is to clarify Heraclitus' view of the world and related logos. Based on the extant fragments prove the integrity of the author's thinking. I discuss here Aristotelian desinterpretation that this issue is closely related to and mention everything right. For my work lost its original meaning, I try to approach this work with sensitivity. For this reason, I use the relevant authors who write on this subject.

In the first part deals with the Interpretation is Important for the linguistic view - Heraclitus uses many forms which are significant (for example opposites, chiasmus, locating of the words in the sentence, etc.).

Next section is devoted to the interpretation of the fragments themselves, with the help of the authors (for example access log for ordinary people, linking logo with contradictions, similarities with logos fire, etc.).

Based on the objectives I explain characteristics of logos expressed in Heraclitus' fragments. I discuss the issue of recognition and understanding of ordinary people logos. Logos is the principle in the universe, which maintains the need for affairs with regard to his degree. Expression of the logos is contradictions that persist in constant contention. These contradictions are a necessary unity, based on which is explained by the cyclical nature of the world. Given the degree of affairs compares Heraclitus logos nature of fire. That fire then can use in his speech to express the log in this world.